

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.1.22>

УПОРЯДКУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ПІДХІД

Тарахонич Т.І.,
*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України
ORCID: 0000-0002-1586-5088*

Тарахонич Т.І. Упорядкування законодавства: доктринальний підхід.

У статті на загальнотеоретичному рівні охарактеризовано проблему упорядкування та удосконалення законодавства, надання йому ефективності та результативності, що актуалізується на сучасному етапі розвитку суспільних відносин, особливо в умовах дії режиму воєнного стану, необхідності дотримання вимог щодо входження до європейського співтовариства.

Підкреслено, що упорядкування законодавства досить часто розглядається вченими як поняття, що є близьким за своїм змістовним наповненням із поняттям «систематизація законодавства».

Зазначено, що систематизація законодавства – це процес його упорядкування, що здійснюється відповідними суб'єктами з використанням правових засобів в таких формах як інкорпорація, кодифікація, консолідація, облік та ревізія.

Підкреслено, що систематизація законодавства спрямована на подолання множинності законодавства, ліквідацію дублювань, суперечностей та колізій, юридичних помилок, що здійснюється з метою формування єдиної цілісної системи законодавства, забезпечення його значимості, ефективності та дієвості, відповідності рівню розвитку суспільства та держави, його інтересам та потребам, а також міжнародним принципам та стандартам.

Визначено, що удосконалення законодавства є різновидом юридичної діяльності, яка спрямована на забезпечення якості законодавства та приведення його до певного порядку шляхом використання різних форм та техніко-юридичних способів.

Серед форм удосконалення законодавства акцентовано увагу на гармонізації законодавства, яка характеризується як процес приведення законодавства у відповідність до міжнародних стандартів та принципів з метою його узгодженості, забезпечення правової визначеності та прозорості. А також виокремлено такі форми гармонізації законодавства як уніфікація та модернізація та дано їм загальну характеристику.

Також серед техніко-юридичних способів упорядкування та удосконалення законодавства звернено увагу на правовий моніторинг.

Підкреслено, що правовий моніторинг – це техніко-юридичний спосіб упорядкування та удосконалення законодавства, дієвий інструмент забезпечення його якості, ефективності та результативності, що здійснюється відповідними суб'єктами шляхом спостереження, аналізу, узагальнення стану законодавства, яке регулює ту чи іншу сферу суспільних відносин, сприяє виправлення змістовних помилок та внесення змін та доповнень до діючого законодавства.

Підкреслено важливість питання конституціоналізації законодавства в контексті зазначеної проблеми, взаємодії правотворчої діяльності та державної політики.

Акцентовано, що конституціоналізація – це процес визначення місця та ролі конституційних принципів та норм в правовій системі держави. В основі конституціоналізму закладено принципи та певні закономірності формування та організації державної влади та функціонування суспільства, визначено правове становище людини та громадянина, його правовий статус, особливості функціонування державних органів та структур. Зміни, що відбуваються в суспільстві, державі, правовій системі загалом, потребують упорядкування та удосконалення законодавства, забезпечення його відповідності конституційним принципам та нормам. Цей процес потребує значних зусиль відповідних органів, а також наукової спільноти.

Зазначено, що правовий прогрес впливає на необхідність упорядкування законодавства. Правовий прогрес не лише змінює динаміку правової системи, а й сприяє оновленню законодавства, його новелізації, приведення у відповідність до міжнародних принципів та стандартів. Прогресивні зміни в правовій сфері також потребують його узгодження, упорядкування та удосконалення.

Ключові слова: правотворча діяльність, упорядкування законодавства, удосконалення законодавства, систематизація законодавства, уніфікація законодавства, модернізація законодавства, гармонізації законодавства, правовий моніторинг, конституціоналізація законодавства, правовий прогрес.

Tarakhonich T.I. Streamlining legislation: a doctrinal approach.

The article provides a general theoretical overview of the problem of streamlining and improving legislation, making it more effective and efficient, which is particularly relevant at the current stage of development of social relations, especially in the context of martial law and the need to comply with the requirements for accession to the European Community.

It is emphasized that the streamlining legislation is often considered by scholars as a concept that is similar in meaning to the concept of «systematization of legislation».

It is noted that the systematization of legislation is the process of its organization, carried out by relevant entities using legal means in such forms as incorporation, codification, consolidation, accounting, and revision.

It is emphasized that the systematization of legislation is aimed at overcoming the multiplicity of legislation, eliminating duplications, contradictions, and collisions, as well as legal errors, with the goal of forming a unified and coherent system of legislation, ensuring its significance, effectiveness, and efficiency, its compliance with the level of development of society and the state, its interests and needs, as well as international principles and standards.

It has been determined that improving legislation is a type of legal activity aimed at ensuring the quality of legislation and bringing it into order through the use of various forms and technical and legal methods.

Among the forms of improving legislation, emphasis is placed on harmonization of legislation, which is characterized as the process of bringing legislation into line with international standards and principles in order to ensure its consistency, legal certainty, and transparency. In addition, such forms of harmonization of legislation as unification and modernization are highlighted and their general characteristics are provided.

Legal monitoring is also highlighted among the technical and legal methods for streamlining and improving legislation.

It is emphasized that legal monitoring is a technical and legal method of streamlining and improving legislation, an powerful tool for ensuring its quality, efficiency, and effectiveness, which is carried out by the relevant entities through observation, analyzing, and summarizing the state of legislation that regulates a particular sphere of social relations, contributes to the correction of content errors and the introduction of amendments and additions to existing legislation.

The importance of constitutionalizing legislation in the context of this issue and the interaction between law-making and state policy was emphasized.

It is emphasized that constitutionalization is the process of determining the place and role of constitutional principles and norms in the legal system of the state. Constitutionalism is based on the principles and certain patterns of formation and organization of state power and the functioning of society, defining the legal position of a person and a citizen, their legal status, and the peculiarities of the functioning of state bodies and structures. Changes taking place in society, the state, and the legal system as a whole require the streamlining and improvement of legislation to ensure its compliance with constitutional principles and norms. This process requires considerable effort on the part of the relevant authorities and the scientific community.

It is noted that legal progress affects the need to streamline legislation. Legal progress not only changes the dynamics of the legal system, but also contributes to the updating of legislation, its novelization, and bringing it into line with international principles and standards. Progressive changes in the legal sphere also require its coordination, streamlining, and improvement.

Key words: law-making, streamlining legislation, improving legislation, systematizing legislation, unifying legislation, modernizing legislation, harmonizing legislation, legal monitoring, constitutionalization of legislation, правовий прогрес. legal progress.

Постановка проблеми. Проблема упорядкування законодавства, процес його конституціоналізації, надання йому ефективності та результативності актуалізується на сучасному етапі розвитку суспільних відносин, особливо в умовах дії режиму воєнного стану, необхідності збереження державного суверенітету та національної самобутності. Також сучасні зміни у світовому правопорядку, процес входження до європейського співтовариства вимагають вагомих кроків у даному процесі. Відповідно весь правовий масив потребує узгодженості, осучаснення, подолання декларативності та забезпечення його відповідності міжнародним принципам та стандартам.

Стан опрацювання проблематики. Загальні питання упорядкування законодавства висвітлювали Л.А. Луць, Л.Г. Удовика, О.М. Бориславська та інші.

Теоретико-методологічним та техніко-юридичним аспектам упорядкування законодавства на монографічному рівні присвятила увагу В.І. Риндюк. Питання розвитку законодавства України в контексті конституціоналізації, євроінтеграції та забезпечення прав людини аналізувала Н.М. Пархоменко. На дисертаційному рівні загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України вивчав В.М. Косович, на проблему розвитку законодавства України в умовах європейської правової інтеграції звертала увагу С.К. Дудар, теоретико-прикладні питання уніфікації законодавства висвітлювала Н.О. Клещенко тощо.

Метою статті є дослідження особливостей упорядкування законодавства, визначення понять «удосконалення законодавства», «систематизація законодавства», виокремлення форм та техніко-юридичних способів упорядкування та удосконалення законодавства.

Методологічну основу дослідження становить певна сукупність використаних принципів (об'єктивності, всебічності, достовірності, професійності та ін.), методологічних підходів, світоглядних, загальнонаукових і спеціально-наукових методів наукового пізнання, комплексне застосування яких забезпечило переконливість, всебічність, повноту та об'єктивність отриманих наукових результатів.

Виклад основного матеріалу. Слід констатувати, що процесу упорядкування законодавства в достатній мірі не приділялася увага як на загальнотеоретичному, так і галузевому рівні. Наразі, проблема упорядкування законодавства актуалізується у зв'язку з прийняттям Закону України «Про правотворчу діяльність» та необхідністю розробки наукової концепції розвитку законодавства України, що потребує розгляду даної проблеми крізь призму новелізації, модернізації законодавства, його реформування, удосконалення та розвитку. Акцентуємо увагу на ключових моментах упорядкування законодавства з доктринальної точки зору.

Слушною є думка В.І. Риндюк, яка підкреслює, що в юридичній літературі використовується цілий ряд близьких за значенням термінів для позначення тієї діяльності, об'єктом (предметом) якої є законодавство. Наявні дефініції цих термінів містять взаємні суперечності, і не дають можливості встановити більш менш чітке співвідношення між ними, визначити необхідні їх взаємозв'язки та з'ясувати особливості кожного з цих понять, які позначаються даними термінами [1, с. 27]».

Акцентуємо увагу на деяких терміно-поняттях, які заслуговують на увагу в процесі аналізу проблеми упорядкування та удосконалення законодавства. Досить часто упорядкування законодавства розглядається вченими як поняття, що є близьким за своїм змістовним наповненням із поняттям «систематизація законодавства». Так, В.І. Риндюк зазначає, що семантика визначення понять «упорядкування законодавства» та «систематизації законодавства та визначення їх співвідношення пов'язана з такими ключовими термінами як «порядок» та «система». Продовжуючи свою думку, авторка зазначає, що «для категорії «порядок» характерним є відповідність стану об'єкта певним вимогам, правилам, а, відповідно основними рисами категорії «система» є цілісність та структурованість об'єкта. <...> Далі автор робить висновок, з яким слід погодитися, що упорядкування законодавства є поняттям ширшим за систематизацію законодавства та включає в себе останнє, тобто «упорядкування законодавства» є поняттям родовим щодо поняття «систематизація законодавства» [2, с. 35].

Заслуговує на увагу думка Л.А. Луць, яка підкреслює, що «систематизація нормативно-правових актів – це правотворча діяльність зі зведення нормативно-правових приписів у єдину систему» [3, с. 220]. Саме системний підхід є ключовим в аналізі поняття систематизації законодавства та дозволяє виокремити в даному процесі інституціональну, нормативну та функціональну складову.

Узагальнивши, слід підкреслити, що систематизація законодавства – це процес його упорядкування, що здійснюється відповідними суб'єктами з використанням правових засобів у таких формах як інкорпорація, кодифікація, консолідація, облік та ревізія.

Систематизація законодавства спрямована на подолання множинності законодавства, ліквідацію дублювань, суперечностей та колізій, юридичних помилок, що здійснюється з метою формування єдиної цілісної системи законодавства, забезпечення його значимості, ефективності та дієвості, відповідності рівню розвитку суспільства та держави, його інтересам та потребам, а також міжнародним принципам та стандартам.

Правовий прогрес вимагає пошуку чогось більш досконалого, інноваційного, що відповідає рівню розвитку суспільних відносин, сприяє дотримання прав та свобод людини, національному інтересу тощо.

На думку вітчизняних вчених, правовий прогрес – «це процес від теоретичного осмислення ідеї «верховенства права» до її реалізації в юридичній практиці» [4, с. 129].

Разом з тим, «правовий прогрес є динамічною характеристикою, що відображає поступовий розвиток правової системи. Прогрес залежить від різноманітних процесів та елементів, значна кількість яких розвивається закономірно. Відображення та використання знань про закономірний розвиток державно-правових явищ має здійснюватися тими суб'єктами, які певним чином впливають на ці явища» [5, с. 107]. Отже, правовий прогрес не лише впливає на динаміку правової системи, а й сприяє оновленню законодавства, його новелізації, приведення у відповідність до міжнародних принципів та стандартів. Прогресивні зміни в правовій сфері також потребують його узгодження та упорядкування та удосконалення.

Акцентуємо увагу на розумінні поняття «удосконалення законодавства» Так, В.М. Косович зазначає, що «удосконалення нормативно-правових актів – це здійснювана спеціально уповноваженими суб'єктами за допомогою техніко-технологічного інструментарію нормотворення юридична діяльність, спрямована на недопущення та усунення недоліків у нормативно-правових актах» [6, с. 26].

З огляду на зазначене, слід констатувати, що для діючого законодавства характерними є певні недоліки, такі як: наявність юридичних помилок, неточностей, колізій чи дублювань, а також застарілих норм, що потребує покращення його якісного стану як за змістом, так і за формою, що сприятиме підвищенню його ефективності та результативності.

Отже, удосконалення законодавства є різновидом юридичної діяльності, яка спрямована на забезпечення якості законодавства та приведення його до певного порядку шляхом використання різних форм та техніко-юридичних способів.

Серед техніко-юридичних способів упорядкування та удосконалення законодавства, насамперед слід звернути увагу на правовий моніторинг. На думку вітчизняних вчених, «моніторинг ефективності застосування законодавства повинен характеризуватися комплексом когнітивних науково-правових заходів, спрямованих на дослідження певного визначеного об'єкта» [7, с. 10].

Узагальнивши, слід підкреслити, що правовий моніторинг – це техніко-юридичний спосіб упорядкування та удосконалення законодавства, дієвий інструмент забезпечення його якості, ефективності та результативності, що здійснюється відповідними суб'єктами шляхом спостереження, аналізу, узагальнення стану законодавства, яке регулює ту чи іншу сферу суспільних відносин, сприяє виправлення змістовних помилок та внесення змін та доповнень до діючого законодавства.

Важливим інструментом у запобіганні виникненню правових змістовних помилок, а також важливим етапом правотворчої діяльності є проведення правової експертизи законодавства.

Наразі про це неодноразово наголошувалося в юридичній літературі. Так вітчизняні вчені підкреслюють, що «для попередження техніко-юридичних помилок необхідно чітко дотримуватися логічних, мовних, процедурних вимог правотворчої техніки підготовки проєкту нормативно-правового акту, проводити правову експертизу його проєкту» [8, с.127].

У процесі моніторингу законодавства повинен бути застосований комплексний підхід до його аналізу з метою визначення його дієвості, результативності та ефективності. Об'єктом моніторингу є певний масив законодавства відповідно до обраних критеріїв його аналізу та оцінки. Правовий моніторинг проводиться з дотриманням певних вимог та етапності, що передбачають накопичення відповідної інформації в процесі аналізу законодавства щодо наявності суперечностей та колізій, дотримання вимог щодо структурованості, здатності до реалізації, відповідності змісту нормативно-правового акту поставленій меті в процесі його прийняття, дотримання вимог щодо його конституціоналізації тощо.

Враховуючи швидкі темпи розвитку суспільних відносин, входження до європейського правового простору, процеси діджиталізації, поява нових технологій, виникає необхідність в новелізації законодавства.

В юридичній енциклопедії зазначається, що ««новела» [(від лат. novellae (legas) – нові (зако-ни)] у праві – це новий закон чи інший нормативно-правовий акт або зміни і доповнення до за-конодавства» [9, с. 177]. В словнику термінів та понять новелізація законодавства трактується як «(лат. poella, букв. новина) внесення до законодавства нових положень, змін» [10, с. 220].

Слід констатувати, що новелізація законодавства - це процес відображення в законодавстві тих змін що відбуваються в суспільстві та державі.

Серед форм удосконалення законодавства заслуговує на увагу таке терміно-поняття як гармо-нізація законодавства, яка характеризується як процес приведення законодавства у відповідність до міжнародних стандартів та принципів з метою його узгодженості, забезпечення правової ви-значеності та прозорості.

Більшість вчених схильні виокремлювати такі форми гармонізації законодавства як уніфікація та модернізація. Поряд з цим, уніфікацію законодавства слід розглядати як процес створення єди-ного, зведеного до певної системи законодавства як на міжнародному, так і національному рівні. А модернізацію як осучаснення, вдосконалення законодавства, приведення його у відповідність до теперішніх вимог, де старі норми змінюються та поліпшуються.

Наразі, процеси суспільного розвитку призводять до трансформації правової системи загалом, та законодавства, зокрема. Все частіше в національному законодавстві враховуються міжнарод-но-правові принципи та норми, відбуваються процеси інтеграції, адаптації, гармонізації та уніфі-кації законодавства.

В енциклопедичних словниках зазначається, що «під впливом глобалізації загалом, правової глобалізації зокрема, змінюються право національне та міжнародне, правові системи (національ-ні, міждержавні, міжнародні), форми їхньої взаємодії між собою та з іншими соціальними систе-мами, тобто простежується глобалізаційні трансформації права» [11, с. 155].

Наразі, в контексті зазначеної проблеми, важливим є питання конституціоналізації законодав-ства. В енциклопедичній літературі під «конституціоналізацією розуміють процес перенесення правового регулювання того чи іншого питання на найвищий конституційний рівень у зв'язку з його актуалізацією, зумовленою розвитком суспільних відносин, визначенням чи зміною пріори-тетів у внутрішньодержавній чи зовнішньополітичній діяльності» [12, с. 401].

Слід погодитися, що конституціоналізація – це процес визначення місця та ролі конститу-ційних принципів та норм в правовій системі держави. В основі конституціоналізму закладено принципи та певні закономірності формування та організації державної влади та функціонування суспільства, визначено правове становище людини та громадянина, його правовий статус, осо-бливості функціонування державних органів та структур. Зміни, що відбуваються в суспільстві, державі, правовій системі загалом, потребують упорядкування та удосконалення законодавства, забезпечення його відповідності конституційним принципам та нормам. Цей процес потребує значних зусиль відповідних органів, а також наукової спільноти.

Важливим аспектом удосконалення та розвитку законодавства є процес взаємодії правотвор-чої діяльності та державної політики. Слушною є думка Н.М. Пархоменко, яка підкреслює, що «система законодавства як результат правотворчої діяльності є формою прояву державної політи-ки, адже саме законодавство встановлює правові форми здійснення політики, регулює діяльність суб'єктів політичних відносин, встановлюючи межі дозволеного і забороненого, забезпечуючи збалансований розвиток суспільних відносин, політичних сил щодо здійснення державної влади» [13, с. 58].

Поряд з цим, правова політика повинна бути спрямованою не лише на прийняття законодав-ства, а й на його упорядкування та удосконалення.

Висновки. Підсумовуючи, слід відзначити, що проблема упорядкування законодавства потре-бує переосмислення та нових концептуальних підходів, пошуку шляхів її вирішення у зв'язку з виникненням нових суспільних відносин, пов'язаних із можливостями застосування штучного інтелекту, нових технологій, необхідністю входження до міжнародного правового простору та потребою узгодження законодавства.

Упорядкування законодавства є цілеспрямованою діяльністю компетентних органів держави метою якої є систематизація законодавства через такі форми його удосконалення, як уніфікація, адаптація, гармонізація, стандартизація тощо.

Упорядкування та удосконалення законодавства спрямоване на оптимізацію правового регу-лювання суспільних відносин, підвищення дієвості, результативності та ефективності законодав-

ства, покращення його якості, усунення прогалин та колізій в діючих нормативно-правових актах, своєчасне внесення змін та доповнень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Риндюк В.І. Упорядкування законодавства України; теоретико-методологічний та техніко-юридичний аспекти: монографія, Київ: КНЕУ, 2021. 407 с. С. 27.
2. Риндюк В.І. Удосконалення законодавства та його співвідношення з найбільш близькими правовими явищами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 35–38. С. 35. URL: http://lsej.org.ua/4_2015/9.pdf.
3. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права: Навчально-методичний посібник (за кредитно-модульною системою). Київ : Атіка, 2007. 412 с. С. 220.
4. Гетьман-Пятковська І.А. Правовий прогрес від ідеї «верховенства права» до її реалізації в юридичній практиці, Альманах права. Право и прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах. 2016. Вип. 7. Київ: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. С. 126-130.
5. Бондаренко Б.Д. Загальнотеоретичні закономірності як важливий аспект правового прогресу. Альманах права. Право и прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах. 2016. Вип.7. Київ: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. С. 104–108.
6. Косович В.М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України. Автореф. дис. доктора юрид. наук. Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, Львів. 2015. 38 с. С. 26.
7. Розенфельд Н.А. Коротка методика юридичного аналізу ефективності застосування законодавства, Київ: Юстініан, 2009. 48 с. С.10.
8. Проблеми теорії конституційного права України. / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка, Київ: Парламентське вид-во, 2013. 616 с. С. 127.
9. Юридична енциклопедія : В 6-ти т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998 – Т. 4: Н-П, 2002. 720 с.; іл. С. 177.
10. Законотворча діяльність. Словник термінів і понять. / За ред. Акад. НАН України В.В. Литвина. Київ: Парламентське вид-во, 2004. 344с. С. 220.
11. Удовика Л.Г. Глобалізаційні трансформації права. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-т. Харків: Право, 2017. Т. 2. Філософія права. / редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України ; Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 1128 с. С. 155.
12. Бориславська О.М. Конституціоналізація. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016- Т. 4: Конституційне право / Редколегії.: Ю.Г. Барабаш (голова) та ін.; Нац. Акад. Прав. Наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац.юрид.ун- т ім. Ярослава Мудрого. 2024. 1072 с. С. 401.
13. Пархоменко Н.М. Політика як чинник правотворчості: напрями та межі впливу. Юридична наука: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 14 травня 2019 р.) / За заг. ред. Акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2019. 264 с. С. 58.